

Constantin **Cheianu**

Sex & Perestroika

CARTIER Rotonda

Chișinău, 7 aprilie

Teatru-document

Sorin ALEXANDRESCU

*Dispariția ficțiunii**

Amintiri

Nu am niciun fel de legătură familială cu Basarabia. Când locuiam încă în Olanda, am avut impulsul de a pleca în Basarabia, mai întâi în 1992, apoi în 1994, și după aceea de mai multe ori, în diverse ocazii, descoperind mulți oameni de mare calitate, precum Vitalie Ciobanu, despre care am scris în *Secolul XXI*. M-am dus mai întâi singur, din curiozitate, nu aveam niciun alt motiv decât acela că, fiind un teritoriu interzis pentru mine ca român, m-am gândit că aș putea reuși să intru în acea lume ca olandez. Am descoperit în Basarabia o poezie extraordinară în limba română pe care am editat-o într-un volum trilingv (română-franceză-engleză) la Paris. Printre autori erau Irina Nechit și Dumitru Crudu, extrem de tineri. Îi știam din scris; când i-am cunoscut, am fost uluit de tinerețea și talentul lor.

O altă întâmplare a fost trimiterea mea acolo ca reprezentant oficial al guvernului olandez pentru a asista la alegerile din 1994 și a verifica dacă ele erau ținute corect. Fiind printre olandezi singurul care știam românește, am fost abordat de un ziarist basarabean care mi-a spus că doi dintre cei mai cunoscuți oameni politici democrați, partizani ai Unirii cu România *à la longue*, fuseseră bătuți îngrozitor de niște necunoscuți (firește!), iar unul dintre ei chiar în clădirea în care noi,

observatorii occidentali, chipurile, ne întâlneau, în fapt, ca să legitimăm alegerile. Președinte al Parlamentului era un anume Lucinschi care cred că a fost uitat între timp: nici nu merita altceva. N-am să uit niciodată rânjetul cu care a anunțat victoria în alegeri a Partidului Agrar, fost comunist, bineînțeles, pe care îl prezida. M-am dus la spital să-l văd pe omul politic de care vorbeam, Vladimir Nicu; nu știu dacă mai e activ. Fusesse agresat și un ziarist de la televiziunea Mesager, Valeriu Săhârneanu. L-am găsit pe dl. Nicu, i-am luat un interviu, l-am fotografiat. Doctorul care-l îngrijea m-a condus tot timpul, vrând parcă să-mi spună ceva, dar n-a avut curaj. Ne-am înțeles din ochi.

Am fost atunci chiar și în Transnistria, într-o mașină a ambasadei Olandei. Colegii mei au ținut să-mi spună: vezi, mergi cu noi, dar nu ieși din mașină și nu spui o vorbă nimănui, ca să nu vadă că ești român. Așa m-am și purtat. Dar am făcut fotografii.

La întoarcerea în Olanda, am publicat un articol în *NRC Handelsblad*, cotidianul cel mai important al Olandei, în care scriam cu regularitate, și am povestit cele întâmplate. Singura urmare oficială a fost că Ministerul de Externe olandez nu m-a mai invitat niciodată să fiu într-o comisie care să certifice că alegerile sunt corecte în Europa de Est.

Același articol a apărut în cartea mea *Identitate în ruptură*, din 2000. Unul dintre capitolele ei se numește „Această rană, Basarabia“. Am fost mișcat s-o aud pe Doina Jela, puțin mai înainte, folosind exact aceeași metaforă: „Basarabia, o rană a românilor“, o rană care nu se închide și care mi-e teamă că nu se va închide niciodată.

Patru coșmaruri

Cu această istorie în minte am ajuns să citesc volumul **Chișinău, 7 aprilie. Teatru-document** și am fost uluit, cutremurat, de cele citite. Pe Irina Nechit și pe Dumitru Crudu îi cunoșteam ca poeți, acum i-am descoperit ca dramaturgi. Când m-am dus prima oară în Basarabia, nu exista decât Teatrul „Eugen Ionescu“, acum sunt multe altele, teatre *underground*, mult mai radicale ca orientare, dacă înțeleg bine, decât acesta, și care au jucat deja trei din cele patru piese ale volumului.

Am putea discuta enorm despre ele: aspectele lor politice, literare, instituționale. Cum nu avem timp, voi menționa doar câteva aspecte, așa cum apar la fiecare autor.

Aș începe cu **Irina Nechit**. Personajul principal din **Coridorul morții** este Valeriu Boboc, un tânăr care a fost bătut până la moarte în noaptea de 7 aprilie 2009. Nu-i cunoșteam, din păcate, nici numele, nici viața, dinainte, dar așa cum este prezentat în piesa de teatru, Valeriu Boboc apare ca un personaj absolut extraordinar. În realitate, autoritățile au declarat că Boboc a murit pentru că a inhalat un gaz necunoscut. În urma numeroaselor proteste, a fost deshumat și cercetările au indicat că moartea i-a provenit din contuzii. În teatru însă, el apare pe scenă numai după moarte. Un citat, vorbește Valeriu Boboc: „*Expertul britanic mă tăia încet, cu atenție. Eu stăteam alături. Corpul meu de carne era întins pe masa de operații. Iar corpul meu imaterial stătea alături, ca un asistent.*“ Această prezență a lui Boboc este extraordinară în sensul că cel ce nu mai trăiește, nu poate nici să moară, el nu poate să plece dintre noi. Chiar așa spune: „*Nu pot să plec. Nu pot dormi, nu pot să plec din lumea asta în care am trăit atât de puțin.*“ Mama și copilul lui spun același lucru. Mama: „*Nu pot dormi.*“. Copilul: „*Îl aștept pe tata.*“. Tocmai această blocare a lumii într-un interregnum în care cei care au murit nu pot pleca, iar cei vii nu pot trăi pentru că ceilalți au murit, are ceva

shakespearian: te aștepti să vină apoi un personaj care să izbăvească lumea de blestem, să pedepsească pe vinovați și să restabilească ordinea normală a lumii. Ne amintim vorba lui Hamlet: „*Lumea a ieșit din țâțâni*“. Crima asta înseamnă: că lumea și-a ieșit din țâțâni. La Irina Nechit este vorba de crime împotriva umanității, de un fel de genocid printre tineri cu totul și cu totul inocenți. S-a dovedit de altfel după evenimente că multe distrugerii fuseseră puse la cale, că nu erau opera demonstranților.

În **Măine la aceeași oră**, Dumitru Crudu povestește cum o tânără este silită să devină turnătoare pentru ca să-și salveze tatăl. Ea evită o vreme acest lucru cu anumită inteligență, spunând mereu „*nu raportează nimic, pentru că nu s-a întâmplat nimic*“, ca până la urmă să observe că în familie mai era o turnătoare, și anume mama ei, ceea ce îi provoacă un fel de colaps psihologic. De fapt, nici „Grăsana“, securista, nici tânăra Luiza nu-și țin promisiunile inițiale, Luiza – aceea de-a-și turna colegii, astfel încât piesa se termină într-un soi de remiză în care doar rețeaua de spionaj este o certitudine, nu și eficacitatea ei. Vorba lui Crudu: „România ceaușistă și Moldova voronistă, mai ales cea de după 7 aprilie, seamănă ca două picături de apă“. Mă întreb însă dacă este așa: numeroasele discuții de tip politic ar putea porni de la această frază dar, pe de altă parte, evenimentele de la 7 aprilie și după au dovedit o solidaritate în Moldova și cu Moldova – vezi excelentul cuvânt înainte al Doinei Jela – de negândit *la noi*, și *cu noi*.

Piesa lui Mihai Fusu, **Am ce am eu cu polițiștii**, este și mai interesantă din punct de vedere al construcției, pentru că se bazează pe un dublu limbaj. Personajul, pe de o parte, joacă un fel de teatru pentru polițiști, este actor în fața lor și cântă pe texte anti-Voronin, la care aceștia râd, pe de altă parte însă, el este arestat de polițiști, amenințat, torturat psihic. Vorbește mereu două limbaje, nu știe exact în care să se adreseze cui, devine rupt de sine, schizoid. Dacă la Crudu o fată este transformată în turnătoare, adică într-un dublu, în raport cu ceea ce este ea de fapt, la Fusu tortura morală este exact inversă: tânărul pare să nu mai poată ieși din viața dublă în care a intrat – vorbește, de altfel, în română dar și în rusă –, deși, la urmă, le zvârle în față: eu m-am înhăitit cu voi, dar „*nu sunt de-al vostru*“.

Ultima piesă din volum, cea a lui Constantin Cheianu, **Cu bunicul ce facem?**, este de departe cea mai crudă. La alegeri, bătrânii sunt considerați că trădează pe tineri, pentru că votează cu Voronin. Bunicul este atunci ținut în casă cu forța și la urmă are loc moartea lui, foarte ciudată. Se sugerează cumva că nepoata Valeria, de 11 ani, rămasă singură cu el, i-a făcut felul, de vreme ce ultima scenă ne-o arată „cu chipul împietrit și privirea de gheață“. Acest ambiguu sfârșit îndeamnă la discuții lungi și dureroase. Politica a divizat definitiv satul, ca și familia, chiar democrației – tatăl Valeriei, de exemplu – se exprimă represiv, cu o jenantă „nemilă“ –, dar ea a introdus violența, am putea spune, și în scriitura piesei: aici apare, mai mult decât în restul volumului, *excesul ca stil*, indiferent de credibilitatea situației.

Ficțiunea și tortura

Ce teatru este acesta? Un teatru neobișnuit. Andreea Dumitru a spus foarte bine în nota asupra ediției că este un teatru „încă nedecantat“, adică „lipit“ de evenimente. Putem să spunem că este un fel de docu-dramă, adică un document *din* realitate. Or, ceea ce este extraordinar în carte, e că, din punct de vedere literar, în ea nu mai există ficțiune. Este un teatru *fără* ficțiune. Sigur că poți replica, da, totuși anumite personaje sunt fictive. Da și nu, însă. Numele personajului din piesa Irinei Nechit,

Foto: Ștefan Eșanu

Alexandru PLEȘCA în Am ce am eu cu polițistii...

Valeriu Boboc, este real, deși rămânerea lui printre vii, pe scenă, este fictivă. Nici aici sugestia nu este însă univocă: el este văzut și auzit de *ai lui* și de *noi*, nu de *ei*, de cei care l-au ucis. Adică la fel ca în *Hamlet*, unde personajul principal, Horatio, soldații, ca și noi, văd fantoma, dar Regele, nu. Mai general spus, nu mai există în acest teatru basarabean, între autor și evenimente, obișnuitul strat terț, *interfața* lor care, în teatru și, mai general, în artă, este și un strat protector al publicului în fața violenței care bântuie viața oamenilor din afara teatrului. Dimpotrivă, aici, autorul arată direct evenimentele. Nu mai avem de-a face, ca în teatrul obișnuit, cu o reprezentare a lumii, ci cu o prezentare a ei. Singurul act fictiv este apariția pe scenă a unor oameni care au fost martori, au murit, sau trăiesc în realitate dincolo de ea: este invitat președintele Voronin, care înjură în rusește, și o mulțime de miniștri care legitimează toate represiviunile. Invitarea lor pe scenă este singurul lucru fictiv, pentru că, evident, actorii sunt pe scenă, nu personajele istorice propriu-zise. Restul – evenimentele, discursul – este de o directețe extraordinară.

Am putea asemăna poate acest teatru cu un teatru scris în Anglia, numit *in yer face theatre*, adică unul în care se aruncă publicului în față lucruri îngrozitor de violente, brutale, fără niciun fel de menajamente, nicio politețe: cel mai cunoscut dramaturg este, a fost, Sarah Kane, care s-a sinucis în plină tinerețe. Această brutalitate vine, dacă vreți, dintr-un fel de exasperare. Personajele amintesc, de altfel, de *angry young men*, romancierii, dramaturgii și cineaștii din anii '50. În Anglia, evident, furia, exasperarea de pe scenă sunt legate de extrema decentă, excesiva politețe, obișnuită în societatea britanică, în timp ce în Basarabia sovietizată, exasperarea vine din nerușinarea cu care autoritățile mint populația, inclusiv rudele și prietenii celor asasinați.

Această violență ne-ar putea face să ne gândim și la un teatru al cruzimii, un teatru aproape inuman. Mihai Fusu are un proiect – *To Beat or Not to Beat*, un joc de cuvinte care înlocuiește *a fi* cu *a bate*. A bate sau a fi bătut. Dar e vorba și de tortură ca atare. O a doua problemă teoretică ridicată de acest teatru, după aceea a dispariției ficțiunii, este *cât de mult putem reprezenta tortura?* Teatrul a reprezentat totdeauna crime și suferințe fictive, totuși până unde putem merge în a le prezenta direct? Eu cred că teatrul basarabean trece de o limită peste care puțini au trecut, la fel ca dramaturgii gen Sarah Kane, dar puțini alții.

O singură literatură

Ultima observație pe care aș dori s-o fac este că acest teatru dă un nou impuls ideii de teatru și, poate, și de literatură, în Basarabia, dar aș spune și în teatrul de limbă română în genere. De câte ori am mers acolo am avut impresia că pășesc printr-o Românie în care se vorbește o altă limbă, altfel spus sentimentul că sunt și nu sunt acasă, ca într-un fel de coșmar în care recunoști un loc și în clipa următoare constăți că el, brusc, nu îți mai este cunoscut. O impresie extrem de dureasă. Și totuși, la nivelul literaturii, există o singură literatură în limba română, independent de locul geografic în care se scrie. Eu nu sunt critic de teatru, nu sunt nici critic literar, nu știu exact ce sunt, dar ca simplu cititor de teatru, salut apariția unui teatru de o extraordinară valoare în limba română.

* Cuvânt rostit pe 11 mai 2010, la Teatrul ACT din București, cu ocazia lansării volumului *Chișinău, 7 aprilie. Teatru-document*.